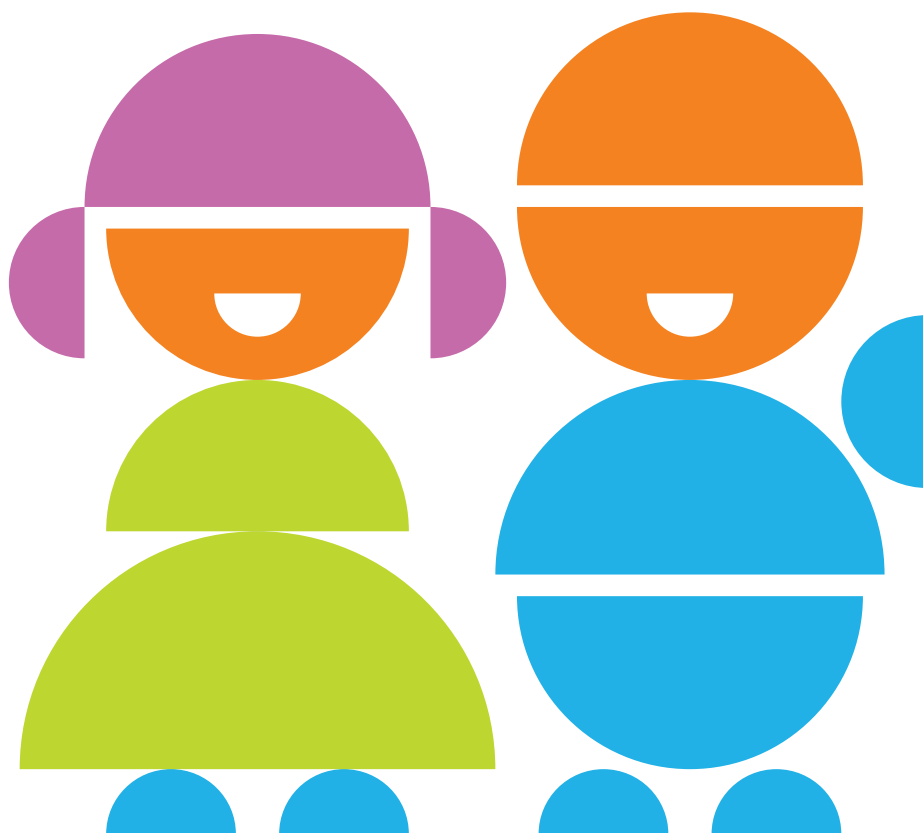

Analýza výzev vzdělávání v České republice

pro Nadační fond Eduzměna zpracovali
Daniel Prokop a Tomáš Dvořák

4

Rodiče

eduzměna
nadační fond

Kapitola se věnuje vlivu rodičů a rodinného zázemí na úspěšnost dětí v českém vzdělávacím systému. Upozorňuje na silný vliv socioekonomického statusu rodičů na vzdělanostní aspirace a vzdělanostní šance jejich dětí. Ukazuje, že vliv na úspěšnost dětí ve vzdělávání má také ekonomická situace rodičů, např. v podobě nekvalitního prostředí, zdravotního stavu rodičů či obecně rizikového prostředí. Pozornost je také věnována postoju rodičů ke kvalitě českého školství. Zde se ukazuje, že mezi českou veřejností (resp. rodiči) nejsou investice do vzdělávání silnou prioritou a v mezinárodním srovnání je důležitost investic do školství výrazně podprůměrná.

4. 1. Předškolní výchova a její vliv na úspěšnost žáků

Hlavní identifikovaný problém: neúčast dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí v MŠ a vliv této neúčasti na pozdější vzdělávací výsledky.

4. 1. 1. Vliv rané péče na školní úspěšnost

- Podle zahraničních longitudinálních výzkumů (Perry Preschool study, Abecedarian study, Chicago Child-Parent Centers study) a autorů z nich vycházejících (Heckman et al. 2010) může mít předškolní vzdělání významný pozitivní vliv na uplatnění dětí ze sociálně znevýhodňujícího prostředí ve škole a pozdějším pracovním životě. Autoři docházejí k dlouhodobé návratnosti investic 7–13 dolarů na 1 investovaný pracovním životě.
- Americké studie ukazují, že vliv předškolních programů se velmi liší dle jejich kvality programu a míry zkušeností zúčastněných pedagogů (Chetty 2011). Programy účinkují nejen díky vlivu na děti, ale také díky vlivům na rodiče a jejich motivace či proměnu očekávání učitelů (Lamy 2013). Americké studie také potvrzují, že účast ve školce po dobu 2–3 let má výrazně vyšší efekty na školní aj. úspěch než pouze 1 rok (Nores, Barnett 2010).
- Melhuis (2015) svoji metaanalýzu všech existujících longitudinálních a experimentálních výzkumů shrnuje tak, že předškolní vzdělávání u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí i běžných rodin má pozitivní efekty, pokud probíhá včas (začátek do 3 let věku) a je kvalitní. Naopak nekvalitní programy nemají žádné, a v některých případech mají i negativní vlivy – což je však případ zejména velmi rané (do 1 roku) a intenzivní institucionální skupinové výchovy.

4. 1. 2. Návštěvnost mateřských škol u dětí sociálně znevýhodněných v ČR a její vliv na školní úspěšnost

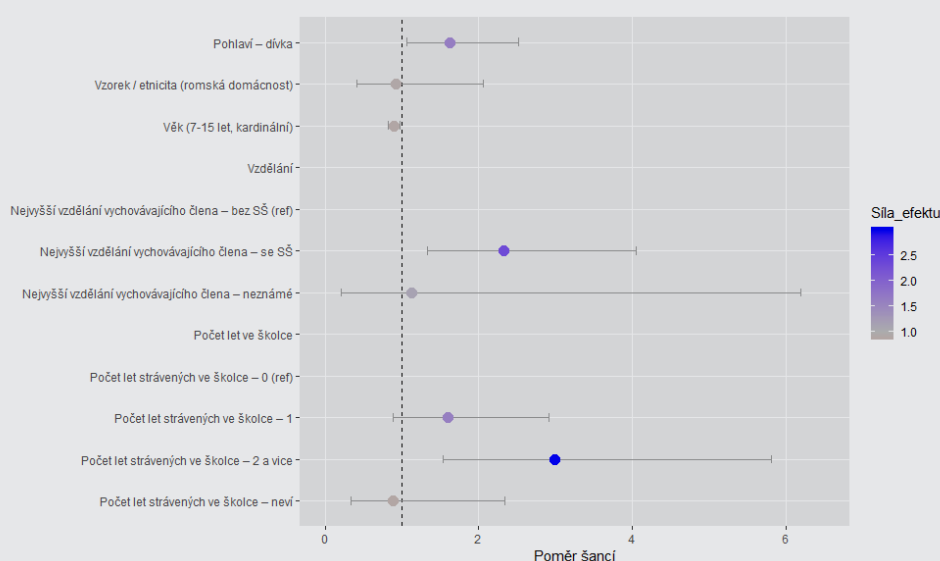
- Data Roma Survey 2011 ukazují, že školku navštěvuje jen okolo 1/3 dětí ze sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit ve věku 3–5 let. To je výrazně méně ve srovnání s ostatními zeměmi, které byly do výzkumu zahrnuty (MEDIAN pro OSF 2017). V Česku téma vlivu předškolní výchovy na děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí ještě nebylo dostatečně kvantitativně prozkoumáno, věnuje se mu ale následující analýza této studie.

PODROBNÁ ANALÝZA 4.1.: Vliv předškolní výchovy na úspěšnost dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí ve vzdělávání na ZŠ a přechodu na SŠ (data Roma Survey 2011)

Analýza dat Roma Survey 2011³¹ ukazuje, že absolvování dvou let předškolního vzdělávání u dětí ze sociálně vyloučených lokalit a jejich okolí významně zvyšuje šanci na úspěšné zařazení do standardního proudu základního školství i na následný přechod na učiliště či střední školu. Tento vztah platí i při kontrole charakteru lokality, vzdělání rodičů/vychovávajícího člena, věku, etnicity a pohlaví dítěte.

Výzkum probíhal dvoustupňovým náhodným výběrem v 60 vyloučených lokalitách ČR, které mají různou intenzitu vyloučení a výrazně se liší i školní úspěšností. Aplikovali jsme víceúrovňovou logistickou regresi³². Vysvětlovanou proměnnou byl přechod do standardního základního školství (jako nezařazení se počítá, když dítě ve věku 7–14 let chodí do zvláštní školy či školu pravidelně nenavštěvuje) a přechod do středního školství (zda respondent ve věku 15–26 let absolvoval či studuje učiliště či střední školu). Prvním zjištěním je, že lokalita (prediktor v první úrovni modelu) vysvětluje velké procento rozptylu (42,6 %) vypadnutí dětí ze standardního proudu základního vzdělávání. Jejich vliv na přechod na střední školství je menší. To potvrzují některé předchozí analýzy (ČOSIV) poukazující na velké regionální rozdíly v zařazování do zvláštního školství díky postupům v diagnostice LMP a dalším faktorům (ČOSIV 2014).

Graf 15: Předškolní vzdělávání a šance na začlenění do standardního základního školství.

Výrazným prediktorem úspěšného zařazení do hlavního proudu základního školství je nejvyšší dosažené vzdělání rodiče (2,3krát vyšší šance u dětí s jedním rodičem se SŠ). Dva roky ve školce ale při kontrole vzdělání rodičů i dalších faktorů takřka 3krát zvyšují šanci, že dítě ve věku 7–14 let bude navštěvovat standardní základní školu. Naopak to, zda je dítě z hlavního vzorku Romů ze sociálně vyloučených lokalit či kontrolního vzorku neromských obyvatel SVL a jejich okolí, již při kontrole těchto faktorů nehraje roli. Stejně tak nehraje roli, když je dítě ve školce pouze 1 rok (tj. například povinný předškolní ročník).

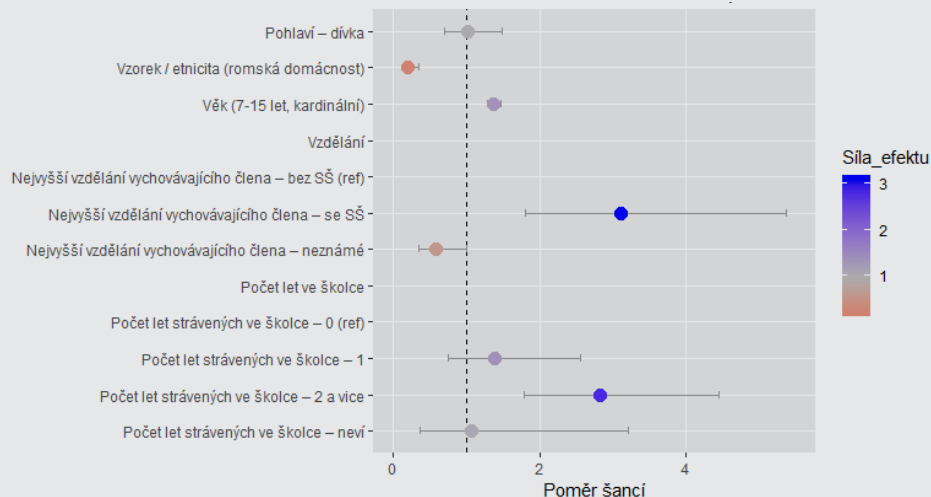
Výrazným prediktorem úspěšného zařazení středního vzdělávání je opět středoškolské vzdělání alespoň jednoho z rodičů (3,4krát vyšší šance u dítěte). Nižší šanci na úspěšný přechod do středního vzdělávání mají při kontrole dalších faktorů děti z romských domácností ze SVL než z neromských domácností ze SVL a jejich okolí. To kromě horších výsledků na ZŠ může být způsobeno tlakem na výtěžnou činnost či menší motivací ze strany učitelů/systemu.

³¹ Výzkum Rozvojového programu OSN probíhal v náhodně vybraných domácnostech v oblastech ohrožených sociálním vyloučením. Účastnilo se ho 756 romských domácností z lokalit a 350 domácností z kontrolního vzorku neromských domácností, které žijí v lokalitě či v její blízkosti. Návštěva předškolních zařízení byla reportována retrospektivně – u dětí jejich informovaným vychovávajícím členem.

³² Ve víceúrovňové analýze je zohledněn fakt, že výzkum probíhal v cca 60 lokalitách ohrožených sociálním vyloučením, v nichž byli náhodně vybíráni respondenti. Vliv má přitom i samotná lokalita, protože se výrazně liší mírou sociálně prostorového vyloučení, kvalitou a dostupností škol apod. Až při kontrole vlivu lokality lze zkoumat vliv charakteristik na úrovni jednotlivců – tedy např. předškolní docházky.

Při kontrole všech zmíněných faktorů a věku dítěte hraje roli docházka do školky. Respondenti, kteří absolvovali alespoň dva roky školky, měli výrazně vyšší šanci, že ve věku 16–26 let budou studovat či mít absolvanou učiliště či střední školu. Jeden rok předškolní výchovy opět nehraje roli.

Graf 16: Předškolní vzdělávání a šance vstupu na střední školu.

4. 1. 3. Programy zvyšování docházky do MŠ a jejich vliv

- Jedním z důvodů omezené návštěvy školek dětmi uváděných rodiči dětí z oblastí ohrožených sociálním vyloučením, kromě toho, že rodičům přijde dítě ještě příliš malé, jsou i finanční náklady účasti ve školce (obědy, doprava apod.) a fakt, že v domácnosti je většinou pracovně neaktivní člen, který se může o dítě postarat. V menší míře je uváděno i odmítnutí přijetí a další faktory na straně systému (MEDIAN pro OSF 2017).
- Analýza MEDIANu pro OSF poukazuje na souvislost mezi programem MPSV Obědy zdarma a zvýšenou docházkou do školky, zlepšenou socializací žáků a zlepšením školních výsledků. Pozitivní výsledky reportuje okolo 70 % ředitelů ze zapojených školek (MEDIAN pro OSF 2017).

4. 2. Postoje rodičů ke školství

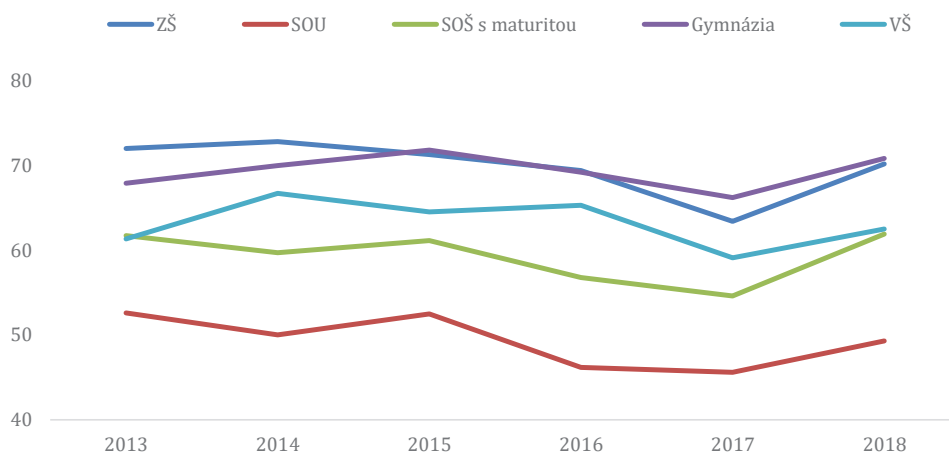
Hlavní identifikované problémy: investice do vzdělávání jsou nízkou prioritou veřejnosti, velká potřeba kázně a disciplíny.

4. 2. 1. Obecné postoje ke školství v mezinárodním kontextu

- Čeští rodiče mají dle dřívějších výzkumů velmi diferencované představy o tom, jak by mělo vypadat české školství. Přibližně dvě třetiny rodičů si přeje (Černý et al. 2010), aby se české školství ubíralo směrem k reformám, které změni charakter vzdělávání (rescholarizace). Tzn. aby byl silnější důraz položen na kvalitu poskytovaného vzdělávání, aby se škola soustředila na procesy učení a aby se více posílila její role jako centra společenského života. Zachování současného modelu vzdělávání si přeje přibližně čtvrtina českých rodičů. Jedná se o ty, kteří vyznávají spíše konzervativní hodnoty a mají spíše nižší vzdělání. Uplatnění tržních modelů vzdělávání nebo modely odškolnění (descholarizace), které očekávají proměnu podoby dnešních škol, mají mezi rodiči výrazně nižší podporu. Nicméně velká část rodičů (48 %) se domnívá, že k výrazné změně v českém vzdělávacím systému nedojde (Černý et al. 2010).

- Úroveň českého školství je hodnocena obecně jako přijatelná, se školstvím je v České republice velmi nebo spíše spokojeno 50 % českých rodičů. Nicméně pouze 6 % rodičů je velmi spokojeno a 44 % je pouze spíše spokojeno (CVVM 2015).
- Jako nejkvalitnější hodnotí lidé úroveň vzdělávání na základních školách a na gymnáziích. V této oblasti existoval zejména mezi lety 2014 a 2017 trend poklesu spokojenosti se ZŠ, který mohl hypoteticky přispět k tlaku rodičů na odchody ze ZŠ na víceletá gymnázia. Největší nespokojenost panuje s kvalitou středních odborných učilišť: méně než polovina je s jejich úrovní spokojena (CVVM 2015).

Graf 17: Spokojenost se stupni školství v ČR: 2013–2018 (CVVM, rozhodně nebo spíše spokojeni).

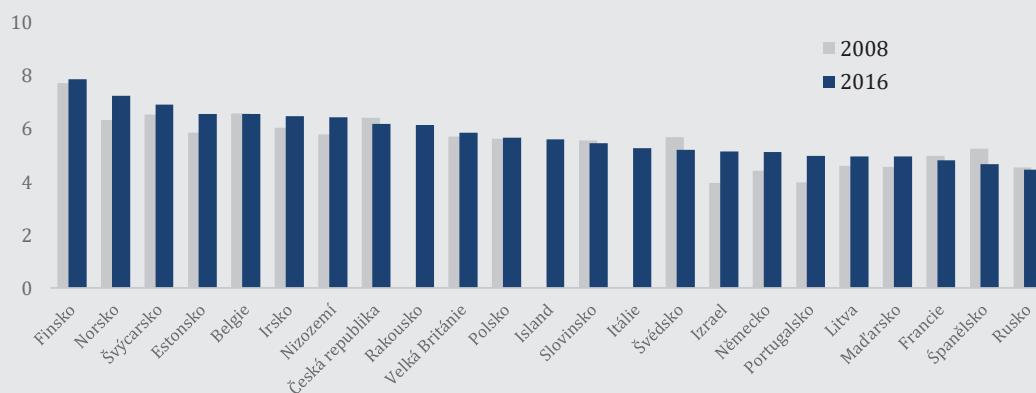

- Pokud porovnáme subjektivní hodnocení českého školství s ostatními evropskými zeměmi, ukazuje se, že hodnocení úrovně vzdělávání je v České republice ve srovnání se zahraničím spíše nadprůměrné. Tomuto problému se věnuje podrobná analýza:

PODROBNÁ ANALÝZA 4.2.: HODNOCENÍ ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ V MEZINÁRODNÍM SROVNÁNÍ

Z grafu 18 je zřejmé, že čeští rodiče jsou s úrovní školství, ve srovnání s ostatními zeměmi, nadprůměrně spokojeni. Nejlepších výsledků dosahují v tomto ohledu Skandinávské země, jako Finsko a Norsko, kde je úroveň školství hodnocena vysoce nadprůměrně. Z postkomunistických zemí je nejlépe hodnocena úroveň školství v Estonsku.

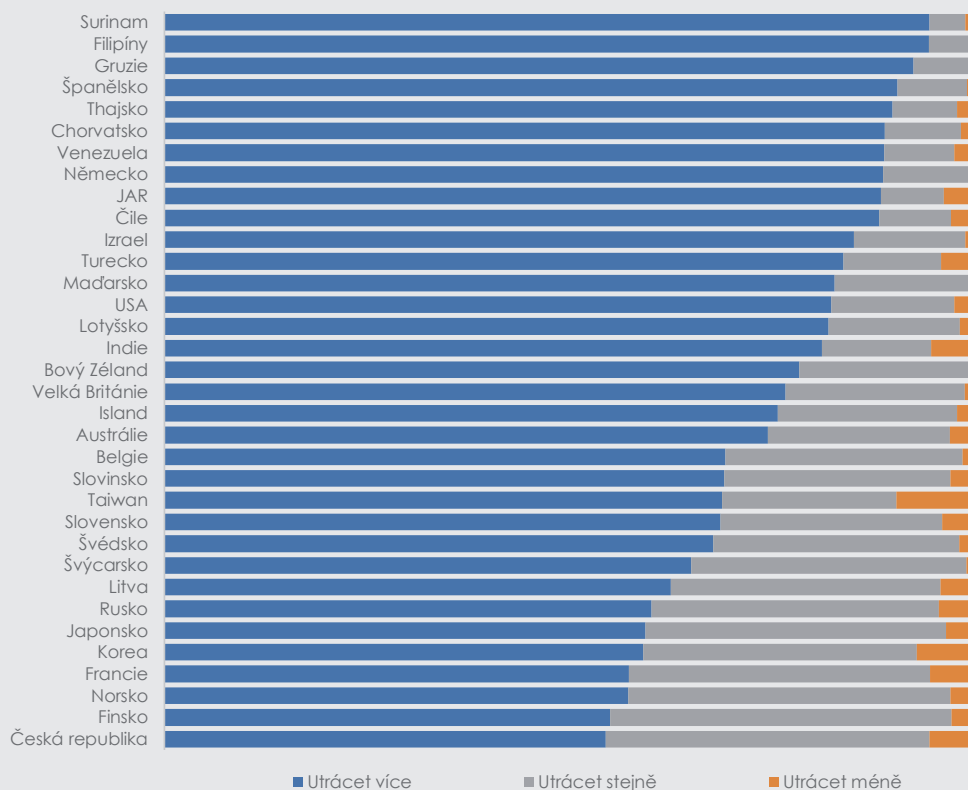
Graf 18: Spokojenost s úrovní vzdělávacího systému v dané zemi. Max. spokojenost = 10. Zdroj ESS 2008/2016 (rodiče do 60 let).

Z mezinárodních porovnání lze také zjistit, do jaké míry se občané domnívají, že by vlády měly více či méně utrácet za výdaje na vzdělávání v dané zemi. Výsledky jsou uvedeny v grafu 19. Z výsledků výzkumu ISSP 2016 vyplývá, že ve všech zkoumaných státech si nadpoloviční podíl rodičů přeje, aby vlády investovaly více finančních prostředků do vzdělávání a vzdělávacích systémů.

Může být překvapující, že v České republice je, ve srovnání se všemi ostatními zeměmi ve výzkumu ISSP 2016, relativně nejmenší podíl lidí, kteří si přejí, aby vláda více investovala do vzdělání. Podobné postoje jsou přitom typické pro země jako Finsko, Norsko, Francie či Korea. Tedy země s vyššími výdaji na vzdělávání, než je typické pro Českou republiku.

Graf 19: Kolik by měly vlády utrácet za vzdělání/vzdělávací systémy v dané zemi?
Zdroj ISSP 2016 (rodiče do 60 let).

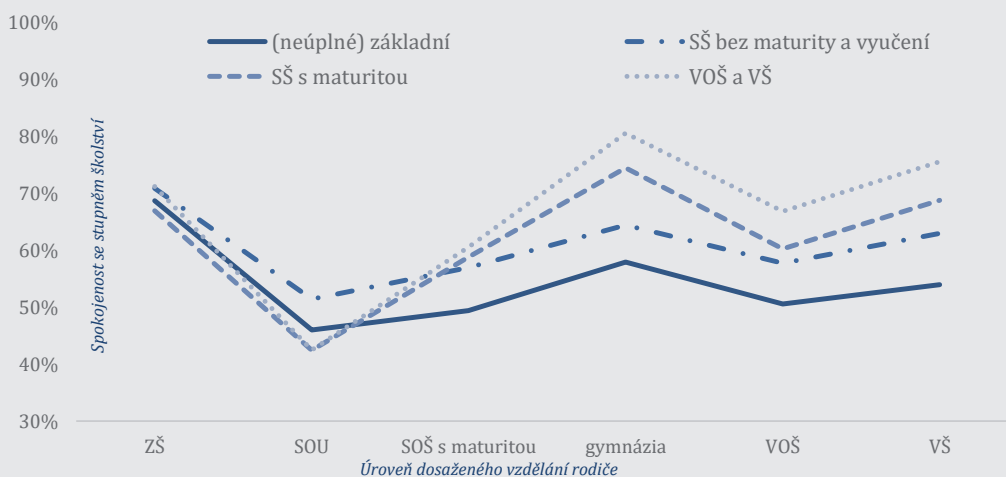
4. 2. 2. Rozdíly v postojích podle vzdělanostních skupin

- Vztah ke školství se může lišit v různých skupinách respondentů – rodičů. To je důležité, protože mezi rodiči mohou vznikat skupiny, které jsou kritičtější k některým proudům vzdělávání, což ovlivňuje aspirace a vzdělanostní dráhy jejich dětí. Závislost postojů české populace ke školství podle vlastního vzdělání ukazuje následující podrobná analýza:

PODROBNÁ ANALÝZA 4.3.: Souvislost hodnocení školství a vzdělání respondenta

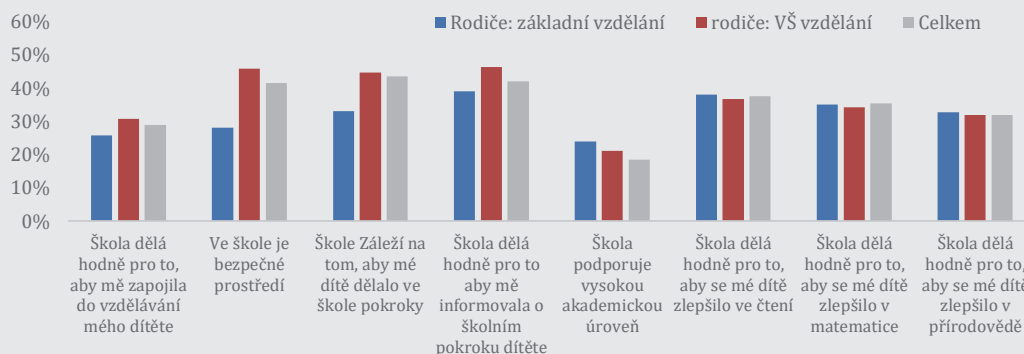
Vztah mezi hodnocením jednotlivých stupňů českého školství a vzděláním rodičů je uveden v grafu 20 (horizontální osa představuje typy škol, které jsou hodnoceny). Z grafu 21 vyplývá, že ačkoliv se lidé s různým vzděláním shodnou na hodnocení základního školství, gymnázia a vysoké školy jsou hodnoceny velmi odlišně. Lidé, kteří neabsolvovali vyšší vzdělávací stupně, s nimi vyjadřují výrazně větší nespokojenost – hypoteticky v důsledku obtížné dosažitelnosti těchto stupňů vzdělávání. Výrazná afinita vysokoškoláků ke gymnaziálnímu vzdělávání ale může být jeden z důvodů velkého tlaku na přechod jejich dětí ze ZŠ na víceletá gymnázia (viz níže).

Graf 20: Spokojenost s jednotlivými stupni školství dle vzdělání. Zdroj CVVM 2015.

Hodnocení školy, na které dítě studuje, je součástí také výzkumů TIMSS. Jde o výzkumy, které zahrnují první stupeň základních škol (tedy 4. třídy) (TIMSS 2015). Graf 21 ukazuje, jak rodiče hodnotí (z hlediska různých aspektů) školu, na které jejich dítě studuje. Z grafu 21 je patrné, že spokojenost s různými aspekty výuky a prostředí ve škole se liší dle vzdělání rodičů. Ačkoliv je akademická úroveň (a přínosy školy ve zlepšení znalostí v přírodovědě, matematice a čtení) hodnocena totožně, rodiče s nižším vzděláním jsou výrazně méně spokojeni s kvalitou prostředí školy, informovaností o dění ve škole a snahou školy pomoci dětem činit pokroky. Rozdíly jsou způsobeny zřejmě odlišnou kvalitou škol. Nicméně rozdíly mezi vzdělanými a méně vzdělanými nespočívají ani tak v hodnocení objektivní kvality výuky, jako spíše v prostředí a přístupu školy.

Graf 21: Hodnocení školy, na níž dítě studuje (dle vzdělání rodiče). Rozhodně souhlasí. Zdroj TIMSS 2015.

4. 2. 3. Role školství a jak by se mělo učit

- Dle názoru rodičů přináší dětem české školství potřebné znalosti (79 %) a zároveň je celkem častý názor, že rozvíjí schopnost týmové práce (65 %) a tvořivost (62 %). Naopak vnímaným nedostatkem je nedostatečný důraz na kázeň a disciplínu (66 %) (CVVM 2016).
- Důraz na disciplínu je odrazem konzervativních postojů ke vzdělávání a českému školství, které jsou spíše typické pro rodiče s nižším vzděláním, kteří žijí v chudších regionech (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018³³).
- Čeští rodiče se domnívají, že je v zásadě možné dosáhnout takového vzdělání, které odpovídá schopnostem daného dítěte (68 % rozhodně nebo spíše souhlasí). Tyto postoje jsou silně stratifikovány dle vzdělání a životní úrovně. Mezi lidmi se základním vzděláním tento názor zastává necelá polovina českých rodičů. V případě vysokoškoláků je to již 80 % (CVVM 2016).
- Podle českých rodičů rozhoduje o získání vzdělání primárně vlastní píle, schopnosti a touha po vzdělání (rozhodně ano 65 %). Nicméně čtvrtina rodičů zdůrazňuje také vliv vlastního vzdělání rodičů a působení rodičů na dítě.
- Rodiče se dnes spíše domnívají, že odpovědnost za vzdělávání dětí má škola (54 %), spíše než rodina (46 %). Důraz na odpovědnost školy za vzdělání dětí je výrazně silnější u rodičů s nižším vzděláním ve srovnání s rodiči vysokoškoláky. Rodiče s nižším vzděláním a nižším sociálním statutem přikládají větší odpovědnost škole nikoliv pouze proto, že by se nechtěli zapojit, ale zřejmě i proto, že neví jak, a proto jí přisuzují aktivnější roli³⁴ (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018).

● *Pohled rodičů, učitelů i zřizovatelů na vzdělávání je výrazně ovlivněn neexistencí jednotné koncepce vzdělávání. Její neexistence a časté změny v politickém zadání vedou jak k nemožnosti výuku dlouhodobě plánovat, tak ji rodičům srozumitelně komunikovat. Ačkoliv někteří rodiče požadují a podporují alternativní metody výuky a vzdělávání, jiné skupiny rodičů zase kladou výrazný důraz na výkon a hodnocení (FG – experti).*

4. 3. Komunikace mezi rodiči a školou

Hlavní identifikovaný problém: nízké zapojení rodičů do vzdělávání, rodiče s nižším statutem nerozumí novým požadavkům kladeným na vzdělávání.

- Rodiče se domnívají, že by škola měla s rodiči komunikovat o dění ve škole a snažit se rodiče aktivně zapojit. Drtivá většina rodičů (98 %) se domnívá, že by měla mezi rodiči a školou aktivně probíhat komunikace, zejména pokud jde o problémy, které se týkají samotných žáků. Tento názor zastávají silně liberálně orientovaní rodiče a relativně méně souzní s postoji rodičů, kteří se kloní k autoritářským hodnotám a postojům (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018).
- Většina rodičů (75 %) se domnívá, že by se škola měla zajímat o rodinné zázemí žáků. V tomto názoru existují rozdíly dané vzděláním rodičů. Podpora zájmu o rodinné zázemí je vysoká zejména u vysokoškolsky vzdělaných (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018), kteří zřejmě necítí důvod se přezkumu rodinného zázemí obávat.

● *Existují situace, kdy se objevuje rozpor mezi očekáváním rodičů od vzdělávacího systému (např. zaměření na výkon) a snahou škol o aplikaci inovativních přístupů (např. důraz na kritické myšlení). Rozpory mezi rodiči a školou jsou v důsledku způsobeny absencí obecné koncepce vzdělávání, která by stanovila principy vzdělávání a jeho cíle (FG – experti).*

4. 4. Faktory ovlivňující výběr školy

- Při výběru základní školy se rodiče rozhodují primárně podle dvou faktorů: kvality učitelů a personálu a podle pověsti školy. Do rozhodování o výběru školy dále vstupují sekundárně následující faktory: dostupnost školy (blízkost bydliště), zázemí a vybavení školy, nadstandardní výuka a programy a přístup k žákům (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018).

³³ Exkluzivní výzkum pro Člověka v tísní proběhl na 1500 respondentech, cílová skupina: rodiče závislých dětí ve věku od 3 let, metoda: CAWI, termín sběru dat: sběr červen-červenec 2018. Člověk v tísní výstupy publikuje a bude publikovat během roku 2019.

³⁴ Tato zjištění jsou v rozporu se silným důrazem českých škol na studijní úspěchy žáků. V českých školách je kladen důraz na odpovědnost rodiny a motivaci žáků, což nepřispívá ke zvyšování šancí ohrožených dětí.

- Nadstandardní přístup je důležitější pro rodiče z Prahy. Individuální výuka zase pro rodiče s liberálními hodnotami a vyšším vzděláním (rodiče vysokoškoláci). Zde se tak znovu projevují vzdělanostní nerovnosti a jejich reprodukce. Rodiče s vyšším vzděláním věnují větší péči výběru školy tak, aby zajistili dětem kvalitnější výuku a aby typ školy odpovídal preferencím a nadání jejich dítěte (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018).

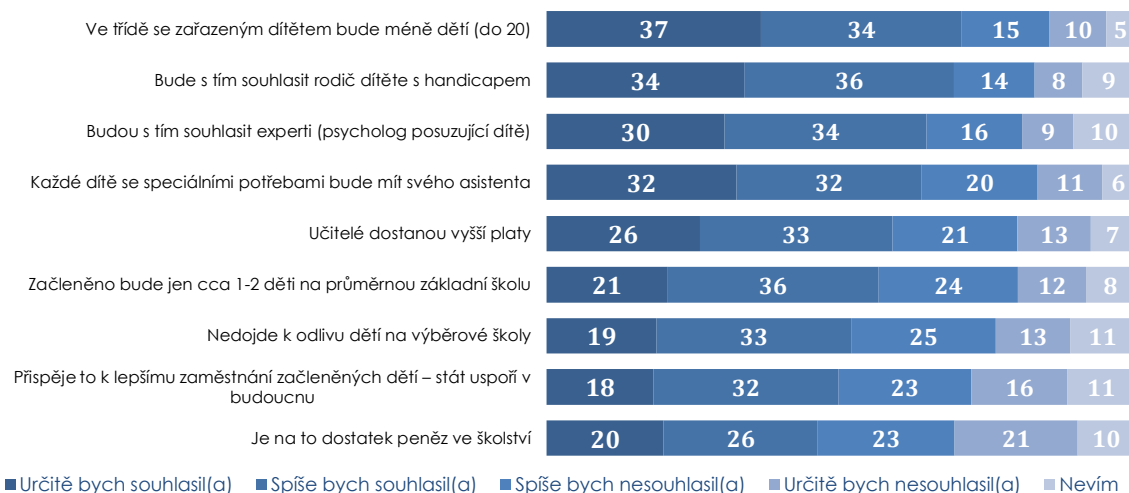
4. 5. Postoje ke specifickým programům a opatřením ve školství

Hlavní identifikované problémy: negativní postoje ke třídám s romskými dětmi, odpor vůči inkluzi mezi mladšími rodiči do 30 let.

4. 5. 1. Inkluze a bariéry v její podpoře

- Inkluzi, tedy začleňování znevýhodněných dětí do běžných tříd ve školách, podporuje úplně nebo alespoň v nějaké formě (nebo za určitých podmínek) 70 % Čechů. Zásadních a absolutních odpůrců inkluze je v ČR přibližně 30 %. Inkluze má nejvíce odpůrců mezi lidmi, kteří jsou mladší 30 let (43 %) (EDUin 2017).
- Mezi hlavní přijímané argumenty proti inkluzi patří argumenty týkající se nedostatečného naplánování a personálního zajištění, složitosti zvládnutí situace pro přetížené pedagogy a údajné negativní dopady na začleňované děti (EDUin 2017). Mezi odpůrci inkluze se objevují dva specifické argumenty podle toho, zda jde o inkluzi Romů, nebo o inkluzi dětí s mentálním postižením. Odpůrci inkluze dětí s mentálním postižením se obávají dopadu na výuku ve třídě včetně dítěte samotného. Odpůrci inkluze Romů se obávají celkového propadu kvality školství a výuky na školách. Lidé více akceptují inkluzi v případě, že jsou vytvořeny následující podmínky: omezení počtu dětí ve třídě, souhlas rodičů, expertů a přítomnost asistenta ve třídě (EDUin 2017).
- Inkluzi obecně spíše podporují rodiče s vyšším vzděláním, vyšším ekonomickým statusem a lidé s pravicovými postoji než rodiče s levicovými hodnotami. Postoj k inkluzi je dále relativně nejvíce odmítavý u mladých rodičů do 30 let a u lidí, kteří inklinují k autoritářským (nikoliv demokratickým) hodnotám (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018).
- Proti vzdělávání romských dětí v běžných třídách se staví 34 % českých rodičů (v celkové populaci je výsledek stejný). Odmítačů je výrazně více u rodičů se základním vzděláním (40 %) než v případě vysokoškolsky vzdělaných (25 %). Relativně nejsilnější odpor vůči třídám s romskými dětmi je mezi relativně mladšími rodiči ve věkové skupině do 30 let³⁵ (CVVM 2016).
- Čeští rodiče v drtivé většině podporují společné vzdělávání dětí z bohatých a chudých rodin v běžných třídách (přes 90 % rodičů rozhodně nebo spíše podporuje). Nicméně třetina rodičů se domnívá, že mimořádně nadané děti by již v běžných třídách být neměly a měla by jim být poskytnuta jiná forma vzdělávání, která bude odpovídat jejich potřebám. Tento názor nejčastěji zastávají rodiče s vysokoškolským vzděláním, kteří očekávají, že jejich děti také dosáhnou vysokoškolského vzdělání (CVVM 2016).

Graf 22: Podmínky přijatelnosti inkluze u nerozhodnutých či odmítačů. Zdroj: EDUin a MEDIAN 2016.

³⁵ Jde možná o efekt daný tím, že vysokoškoláci mají děti později.

- *Pohled na inkluzi ze strany učitelů se liší podle typu školy. Učitelé na gymnáziích hodnotí inkluzi spíše pozitivně, učitelé na odborných školách jsou pesimističtější. Argumenty proti inkluzi jsou: učitel nestíhá učivo a nemůže se věnovat ostatním žákům, učitelé nemají potřebné znalosti a dovednosti, skepse k odbornosti asistentů pedagoga, děti s SVP (speciálními vzdělávacími potřebami) jsou terčem posměchu ostatních dětí, tempo probírání učiva je na děti s SVP příliš rychlé – nemají vlastní tempo, pokles celkové motivovanosti ve třídě (FG - učitelé).*

4. 5. 2. Prodlužování povinné školní docházky a povinný předškolní rok

- Povinnou školní docházku by v celku nějakým způsobem prodloužilo 52 % rodičů (ale 61 % rodičů s dítětem v klíčovém věku - na druhém stupni ZŠ). Zachování současné délky vzdělávání podporují spíše konzervativněji založení lidé. Prodloužení naopak spíše lidé s liberálnějšími postoji (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018).
- Ačkoliv si rodiče obecně myslí, že toto prodloužení zlepší pracovní uplatnění dětí ze sociálně slabších rodin a zajistí, že více dětí bude chodit na střední školu, rodiče právě ze sociálně slabších rodin se ke změně staví rezervovaněji. Domnívají se totiž, že by tyto změny představovaly vysokou finanční zátěž (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018).
- Čeští rodiče ve většině podporují, aby poslední ročník předškolního vzdělávání zůstal povinný pro všechny. Tento názor zastává přibližně 80 % rodičů. Povinný poslední rok školky podporují výrazněji rodiče bez maturity (86 %). Mezi rodiči vysokoškoláky je podpora nižší (65 %). Tito rodiče se mohou obávat, že povinný rok omezí a zpomalí rozvoj jejich dětí (MEDIAN pro Člověka v tísní 2018).
- Z expertního pohledu převažuje spíše negativní pohled na výskyty pozdních nástupů na základní školy; resp. experti se v tomto ohledu neshodnou, jaký by měl být ideální postup. Např. průběžné hodnocení implementace strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020 konstatuje, že by mělo být cílem eliminovat odklady školní docházky (MŠMT 2018). Nicméně v České republice se stal institut odkladu velmi často využívaným prostředkem. Využívání odkladů je v České republice ve srovnání se zahraničím výrazně nadprůměrné (Greger 2015).

4. 6. Aspirace a jejich předávání – reprodukce vzdělanostních nerovností

Hlavní identifikované problémy: silný vliv vzdělání rodičů na vzdělávací aspirace dětí, včetně zájmu o přechod na víceletá gymnázia, přílišné zatížení domácí přípravou posilující vliv nerovnosti rodin.

4. 6. 1. 4.6.1 Aspirace rodičů na vzdělání svých dětí

- Aspirace a očekávání rodičů vzhledem ke vzdělání jejich dětí je silně ovlivněno dosaženým vzděláním rodičů. Dvě třetiny rodičů s vysokoškolským titulem očekávají stejné vzdělání u svých dětí. Naproti tomu rodiče, kteří vysokoškolské vzdělání nemají, očekávají u svých dětí vysokoškolské studium výrazně méně často (pouze 36 % rodičů s maturitou). Podobný vztah se uplatňuje i v případě postojů k víceletým gymnáziím, kdy plánování studia na těchto školách vychází zejména od rodičů s vysokoškolským vzděláním. Rodiče, kteří mají pro své děti vysokoškolské aspirace, plánují víceletá gymnázia i v případě relativně horších známek. Naopak děti rodičů bez těchto ambicí plánují přestupy na víceletá gymnázia méně, a to i v případě, že jejich děti dosahují výborných známek. Pokud jde dítě méně vzdělaného rodiče na víceleté gymnázium, pak jde velmi často o vlastní rozhodnutí a motivaci, které vycházejí spíše od samotného dítěte než od rodičů (Hrubá 2017).

- *U rodičů s nižším sociálním statusem a vzděláním se ukazuje, že mají méně informací o studijních dovednostech vlastních dětí a jsou výrazně méně informováni o tom, jaké další možnosti ve vzdělávání mají jejich děti. Vzdělávání a informování těchto rodičů by výrazně přispělo k vyrovnávání vzdělávacích šancí a aspirací jejich dětí. Cílem relevantních politik by tudíž neměly být pouze děti, ale také jejich rodiče, neboť i přístup rodičů ovlivňuje vzdělanostní výsledky a aspirace jejich dětí (FG – experti).*

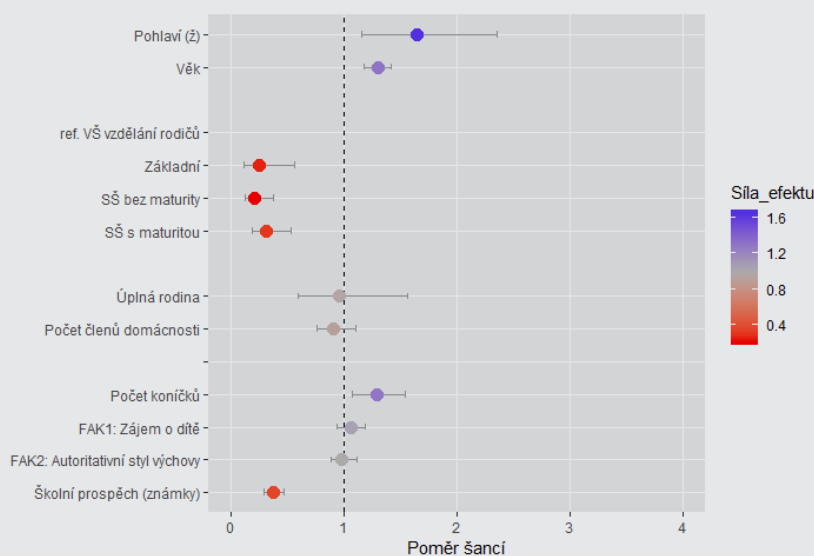
PODROBNÁ ANALÝZA 4.4.: Přenos vzdělanostních aspirací z rodičů na děti

V grafu 23 jsou uvedeny výsledky analýzy, která zjišťuje, které faktory/proměnné mají statisticky významný vliv na sílu aspirací dětí v oblasti vzdělávání³⁶. Z výsledků vyplývá, že děvčata mají významně silnější ambice ve vzdělávání než chlapci a že ambice ve vzdělávání rostou s rostoucím věkem dítěte. Vyšší vzdělávací aspirace potom mají také děti, které mají více zájmů a koníčků. Aspirace dětí na vzdělání také klesají se zhoršujícími se známkami na vysvědčení, tedy s úrovní studijních dispozic. Nakonec velmi silným faktorem je samotné vzdělání rodičů. Děti, jejichž rodiče nemají vysokoškolské vzdělání, mají výrazně nižší vzdělanostní aspirace ve srovnání s dětmi vysokoškoláků.

Z analýzy (graf 23) tak vyplývá, že vzdělání rodičů je silný faktor, který ovlivňuje vzdělanostní aspirace samotných dětí. A to již v relativně nízkém věku. Ukazuje se, že klíčovou hranicí je vysokoškolské vzdělání, kdy děti vysokoškoláků mají výrazně vyšší ambice než děti lidí s nižším vzděláním.

Z analýzy vyplývá následující vztah mezi vzděláním rodičů a vzdělanostními aspiracemi dětí. Posun na škále vzdělání na straně rodiče o jednu úroveň (např. mezi SŠ bez maturity a SŠ s maturitou) zvyší pravděpodobnost zvýšení aspirace na straně dítěte o 9 % (na 4bodové škále měřící vzdělání).

Graf 23: Determinanty aspirací dětí ve vzdělávání. Výzkum CHPS. (N=886).

4. 6. 2. Přechody na víceletá gymnázia

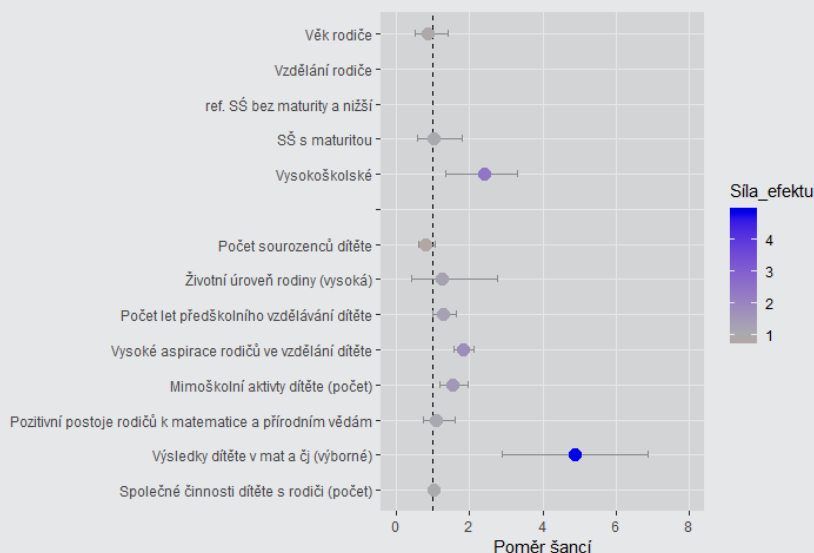
- Hlavní motivací přesunu na víceletá gymnázia je příprava na studium na vysoké škole. To představuje silnou motivaci pro více než polovinu rodičů (54 %). Mezi sekundární důvody dále patří: špatná kvalita ZŠ (15 %), odchod kamarádů (9 %) nebo nuda ve stávající škole (7 %) (MEDIAN pro Člověka v tísni 2018).
- Velká část českých rodičů považuje současné postavení víceletých gymnázií za adekvátní (39 %) a ponechalo by je v současné podobě. Podle 41 % českých rodičů by mělo dojít k omezení přijímání na víceletá gymnázia a měly by být přijímány pouze ty nejnadanější děti. Podíl rodičů, kteří by víceletá gymnázia zrušili úplně, je minimální – 4 %. Podpora zachování současného stavu je logicky silná u rodičů vysokoškoláků a relativně nižší u ostatních rodičů (MEDIAN pro Člověka v tísni 2018).

³⁶ Založeno na datech z výzkumu „Proměny české společnosti“ Sociologického ústavu AV ČR a CERGE-EI. Byly dotazovány děti na základních a středních školách na vztahy mezi nimi a jejich rodiči.

PODROBNÁ ANALÝZA 4.5.: Vztah vzdělání a aspirací rodiče a přechod na víceletá gymnázia

Víceletá gymnázia podporují rodiče, kteří mají pro své děti vysokoškolské ambice. Tito rodiče se obávají, že odchodem na víceletá gymnázia se zhoršuje kvalita 2. stupně základních škol, a právě proto volí přechod svého dítěte na víceleté gymnázium (MEDIAN pro Člověka v tísni 2018). Vliv jednotlivých faktorů je uveden ve statistickém modelu, který byl zpracován na základě dat TIMSS (graf 24).

Graf 24: Determinanty plánovaného přechodu na víceleté gymnázium. Logistický regresní model, R²=50%. Zdroj: TIMSS 2015.

Graf 24 ukazuje následující determinanty plánovaného přechodu na víceletá gymnázia:

- Silný vliv vzdělání rodičů. Rodiče bez vysokoškolského vzdělání mají statisticky nižší pravděpodobnost, že budou plánovat přechod dítěte.
- Velmi silný je vliv aspirací rodičů – tedy představ rodičů o vzdělání, které by mělo jejich dítě dosáhnout. Tak jak tyto aspirace rostou, zvyšuje se pravděpodobnost plánu přejít na víceleté gymnázium.
- Mimoškolní aktivity dítěte. Čím více se děti věnují nejrůznějším aktivitám (pohybové aktivity, jazykové kurzy, kroužky a oddíly), tím spíše je pravděpodobný také přestup na víceleté gymnázium.
- Předškolní vzdělávání. Čím déle předškolní vzdělávání trvá, tím spíše dojde k pokusu o přechod na gymnázium.
- Např. pokud budeme uvažovat, že dané dítě má vynikající prospěch (jedničky), rodiče pro dítě aspirují na vysokoškolské vzdělání (Mgr. titul), rodiče mají velmi pozitivní/podporující postoj k přírodním vědám a matematice, dítě mělo 3 roky předškolního vzdělávání, má jednoho sourozence, má dvě pravidelné mimoškolní aktivity, potom je při SŠ vzdělání s maturitou na straně rodičů šance na plánování přechodu na víceleté gymnázium 62 %, u rodičů s vysokoškolským titulem je to 79,5 %. Tudíž vysokoškolské vzdělání na straně rodičů, ve srovnání se středoškolským, zvyšuje pravděpodobnost plánování přechodu na víceleté gymnázium o 17 %.

- Z výsledků vyplývá, že ačkoliv má vzdělání rodičů silný vliv, klíčové jsou také aspirace rodičů, a to nezávisle na efektu formálního vzdělání rodičů. Jako statisticky významný se ukázal také vliv předškolního vzdělávání. Zde jde o důležitý efekt, neboť předškolní vzdělávání může vyrovnávat existující vzdělávací nerovnosti nebo rozdíly v přístupu a ambicích ze strany rodičů (TIMSS 2015).

- *Přechody dětí na víceletá gymnázia dokumentují závislost výsledků vzdělávání na socioekonomickém postavení rodiny a rodičů. Jedním z klíčových důvodů, proč k tomuto přenosu dochází, je fakt, že český vzdělávací systém klade silný důraz na samostudium a domácí přípravu. Pokud nemá žák oporu v rodině, není k domácí přípravě veden, potom je ve srovnání s ostatními dětmi výrazně znevýhodněn. Menší důraz na domácí přípravu, podpora doučování ve škole či družině a obecně jakékoliv aktivity, které mohou představovat alternativu domácímu učení s rodiči, budou snižovat závislost studijních výsledků na socioekonomickém statusu (FG – experti).*

- České školy poskytují žákům podporu a doučování jen v omezené míře. Lépe fungující vzdělávací systémy věnují větší pozornost a zdroje zlepšování výsledků jednotlivých žáků. Například ve Finsku má každý rok možnost doučování, zejména matematiky a finštiny, více než 20 % žáků. V České republice je to výrazně méně a obvykle formou osobních asistentů, kteří nemusejí mít pedagogické vzdělání. Asistenty obvykle dostávají žáci se zdravotním nebo mentálním hendikepem (např. se sníženou schopností učení), ale ne žáci s horšími výsledky vzdělávání (McKinsey 2010: 25).

4. 6. 3. Víceletá gymnázia a jejich efekt

V kapitole 4.6.3 jsou prezentovány mimo jiné předběžné výsledky výzkumu CLoSE. Upozorňujeme, že tyto výsledky zatím nebyly publikovány v odborných časopisech a závěry jsou tak zatím pouze indikativní.

- Na víceletá gymnázia se hlásí přibližně 20 % žáků pátých tříd s tím, že z toho počtu přihlášených uspěje přibližně polovina. Úspěšnost u přijímacích zkoušek je silně ovlivněna přípravou a podporou ze strany rodičů, kteří očekávají vyšší šance na přijetí na vysokou školu. Ambice a tlak ze strany rodičů, v kombinaci s mimoškolní přípravou žáků, je v tomto ohledu významný faktor. U žáků s horšími studijními výsledky zvyšuje i domácí a mimoškolní příprava šanci na přijetí až o 30 procentních bodů (Münich, Federovičová 2014).
- Víceletá gymnázia navštěvují děti z podnětnějšího rodinného prostředí. Zejména děti rodičů, kteří již mají vysokoškolské vzdělání. Rozdíl ve vědění žáků na základních školách ve srovnání s víceletými gymnázii je velmi výrazný. Žáci gymnázií také dosáhnou v průběhu svého studia vyššího posunu ve znalostech než žáci základních škol. Nicméně průměrný přírůstek vědění žáků či posun ve znalostech (mezi 6. a 9. ročníkem na ZŠ a žáků mezi primou a kvartou víceletého gymnázia) způsobené přímo typem školy jsou podobné. Tudíž efekt „rozevírajících se nůžek“ není způsoben odlišným pedagogickým působením škol (Close 2017).
- Posuny ve výsledcích je možné vysvětlit na základě podpory rodiny, vyššího socio-ekonomického statusu a pozitivního vlivu vrstevníků. Konkrétně v případech znalostí v oblasti matematiky a jazykových dovednostech víceletá gymnázia svým působením jako taková přidanou hodnotu nepřinášejí. Situace je mírně odlišná v oblasti čtenářské gramotnosti (např. porozumění textu). Nicméně se ukazuje, že nejde ani tak specificky o víceletá gymnázia. Klíčový je v této oblasti efekt výběrovosti škol. Prestižní, soukromé a výběrové školy (ať již gymnázia nebo základní školy) způsobují tyto rozdíly (Close 2017).
- Pedagogický efekt víceletých gymnázií není v oblasti matematiky a jazykových dovedností vyšší. Vyšší nabyté znalosti žáků víceletých gymnázií jsou primárně způsobeny působením rodiny, spolužáků s vyšším statusem a sociálního složení třídy. V případě čtenářské gramotnosti nejde ani tak o efekt víceletých gymnázií jako takových, ale spíše o efekt výběrových škol celkově (Close 2017).
- Nakonec odchody žáků na víceletá gymnázia mají negativní dopady na sebedůvěru ostatních žáků, kteří na gymnázia neodešli. Pokles sebedůvěry se nejsilněji projevil u dívek a v jejich sebedůvěře v matematice. K poklesu sebedůvěry dochází obecně u žáků, kteří měli stejně dobré výsledky jako ti, kteří se na víceletá gymnázia hlásili. Odchody na víceletá gymnázia tak snižují sebedůvěru a motivaci ostatních žáků, ačkoliv mohou mít (resp. často mají) stejné studijní dispozice a talent jako žáci, kteří odešli na víceletá gymnázia (Federovičová, Pertold, Smith 2016).

4. 6. 4. Souvislost úspěchu dětí a rizikového prostředí (nekvalitní bydlení apod.)

Hlavní identifikovaný problém: možný negativní vliv chudoby a nekvalitního bydlení (stěhování, nebytové bydlení) rodin na výsledky dětí ve škole.

- Z výzkumu Nadace Sirius – Česká rodina a co ji ohrožuje a analýz, na něm postavených³⁷ vyplývá, že s úspěchem ve škole souvisí dvě skupiny faktorů. Na straně jedné „objektivní faktory“, které se vztahují k životním podmínkám, na straně druhé také povaha vztahů mezi rodiči a dětmi. U objektivních faktorů negativně souvisí s úspěchem ve škole ekonomická situace rodiny, zejména zadluženost a nízké příjmy (Sirius 2017).
- S výsledky ve škole souvisí při kontrole dalších faktorů struktura rodiny: u dětí žijících v úplné rodině s oběma rodiči je pravděpodobnost negativních výsledků ve škole nižší. Naopak u neúplných rodin je pravděpodobnost zhoršení školních výsledků statisticky významně vyšší. Může se jednat o vliv rozvodu na pohodu dítěte či také vliv omezených (časových, finančních a kognitivních) zdrojů v rodině. Relativně nejsilnější vliv má počet sourozenců, zejména v případě většího počtu členů domácnosti. Při větším počtu mladších sourozenců se zvyšují negativní dopady na starší dítě (Sirius 2017).

³⁷ Založeno na výzkumu Nadace Sirius „Predictive models of child endangerment“, který byl proveden na vzorku celkem 6 423 domácností v České republice v letech 2014 a 2015. Dotazované domácnosti měly vždy alespoň jedno dítě ve věku do 12 let. Dotazování bylo provedeno vždy s primárním pečovatelem v dané domácnosti; tedy většinou s matkou.

- Klíčové je, že s výsledky dětí ve škole souvisí celá řada faktorů, které se přímo netýkají ekonomické situace v dané rodině: násilí mezi rodiči nebo násilí namířené proti dítěti, zdravotní problémy jak dítěte, či i rodičů. Velkou souvislost s problémy ve škole mají také výchovné styly – zejména nedostatečná komunikace mezi rodiči a dětmi o škole a problémech dítěte, nerespektování potřeb dítěte a nedostatečný čas trávený s dítětem, ať již doma, nebo aktivně mimo domov (Sirius 2017).

PODROBNÁ ANALÝZA 4.6.: Souvislost nekvalitního bydlení a problémů ve škole

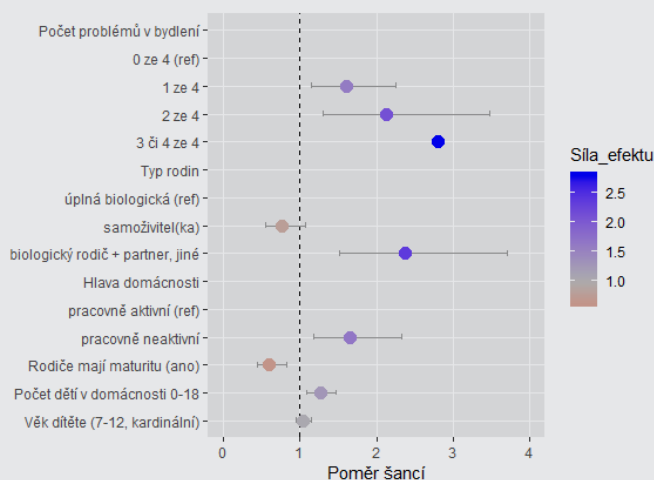
Podle amerických longitudinálních výzkumů s prospěchem dětí souvisí velká nestabilita, přeplněnost a nebytová forma bydlení (viz Obradović et al. 2009). V tzv. stavu nebydlení (bez bytu, v azylových domech, na ubytovnách) přitom v Česku bydlí okolo 8 tisíc dětí a tisíce dalších jsou ohrožených ztrátou bydlení či bydlí v nekvalitních podmínkách.

Prokop (2019) na datech Nadace Sirius zkoumá, jak se školními problémy dětí souvisí³⁸ jednotlivé konkrétní aspekty nekvalitního bydlení – časté stěhování, nebytová forma bydlení, přeplněnost bytu, velké zatížení výdaji. Zaměřuje se přitom jen na děti 7–12 let (chodí do školy) z domácností s příjmem do 2,4násobku životního minima – tedy na populaci, která zhruba odpovídá cílové populaci koncepce sociálního bydlení, nemůže problémy s bydlením řešit sama a stěhování u ní není projevem vzestupní sociální mobility. Ve své analýze kontroluje: strukturu rodiny (zda je úplná či rozvedená, počet dětí), vzdělání rodičů, pracovní aktivitu rodičů, pohlaví a věk dítěte. V rámci chudých domácností (příjem do 2,4násobku životního minima) už s problémy dětí ve škole dále nesouvisí konkrétní příjem domácností.

Logistická regrese ukazuje (viz níže), že děti z domácností, které jsou zasaženy dvěma problémy v bydlení, mají 2,2krát vyšší šanci problémů ve škole, a že zasažení 3 a více problémy v bydlení (nekvalitní bydlení, přeplněnost apod.) zvyšuje šanci 2,8krát. U průměrného dítěte chudé rodiny bez problémů v bydlení má problémy ve škole cca 26 % domácností (šance 0,35). Zvýšení šance 2,8krát znamená, že u takového dítěte je pravděpodobnost cca 50 %, pokud je zasaženo 3 a více problémy v bydlení.

Z konkrétních problémů v bydlení je s problémy ve škole nejvíce asociováno bydlení mimo bytové prostory (ubytovny, azylové domy, u známých), časté stěhování, tzv. overcrowded housing – tedy bydlení ve velmi malém bytě. Samo zatížení výdaji na bydlení nehraje významnou roli.

Graf 25: Binární logistická regrese – podoby nekvalitního bydlení a problémů dětí ve škole (problémy jednotlivě a kumulace problémů).

Zdroj: data Nadace Sirius, chudé rodiny (čistý příjem do 2,4násobku životního minima), N = 979, neváženě. Predikovaná proměnná: problémy ve škole.

³⁸ Jde o souvislosti/korelace, jelikož kauzální vliv prokázat na těchto datech nelze.

4. 7. Zdroje informací a školství

Hlavní identifikovaný problém: silná role sociálních sítí na utváření postojů ke školství a vzdělávání, rozšířenost zdrojů informací a zpráv o vzdělávání.

- Hlavní témata, která se objevují v mediálním prostoru a týkají se vzdělání, jsou: inkluze, školský zákon, šikana, studijní obory a maturita. Témata inkluze, maturity a šikany jsou témata nárazově vyvolaná aktuálním děním a zprávami, popřípadě časovým obdobím (IBM 2016).
- Mezi média (instituce), která informují o oblasti vzdělávání nejčastěji, patří: Česká televize (www.ceskatelevize.cz), Finance media (www.finance.cz) a MAFRA (<http://m.idnes.cz>). Nejčastějším druhem médií, které obsahují téma vzdělání, jsou zpravodajské portály, diskuze a blogy (IBM 2016).
- Mezi nejčastěji mediálně zmiňované osoby ve školství patří politici – ministři a exministři školství (Kateřina Valachová, Petr Fiala, Marcel Chládek) (IBM 2016).
- Téma vzdělávání je přítomné také na sociálních sítích. Nejčastějšími tématy jsou opět: inkluze, šikana a maturity. Ze sociálních sítí diskuze relativně nejvíce časté na Facebooku a YouTube. Méně časté na Twitteru. Produkce na YouTube o vzdělávání vychází často od mladých lidí a je mířena také na mladé lidi. Pokud samotný žák nebo žáci vytváří na YouTube videa, vytváří originální obsah pozitivně přijímaný jejich vrstevníky (IBM 2016).
- Aktivní jsou také v tomto smyslu žákovské spolky a organizace, mezi něž patří např. Česká středoškolská unie nebo nezisková organizace Otevřeno (IBM 2016).
- V online prostředí probíhá také diskuze mezi rodiči a učiteli. Častým terčem kritiky ze strany učitelů je např. benevolentnost rodičů, podkopávání autority učitele, řešení problémů přímo s řediteli škol. Kritika ze strany rodičů se často týká nedostatečné odborné kvalifikaci učitelů a nepřiměřených požadavků na žáky, ovšem najdeme i názory podporující tradiční „autoritativnější“ přístup učitelů (IBM 2016).
- Pokud se diskutuje o řízení škol a ředitelích, diskutují se zejména pravomoci ředitelů, vliv ředitelů na přijímání a na přesuny dětí nebo také vztahy mezi školou a zřizovatelem (IBM 2016).

Prokopova 197/9, Praha 3, 130 00, info@eduzmena.cz, eduzmena.cz